

TÖRVÉNY A KARTELEKRŐL.

— KÍSÉRLET A MEGOLDÁSRA. —

1. §. Termelőknek, fogyasztóknak, közvetítőknek s pénzüzeteknek megegyezései, melyek a helyes árak (feltételeknek) elérésére szolgálnak, megengedettek.

2. §. Valamely árucikket termelőknek, fogyasztóknak vagy közvetítőknek s a pénzüzeteknek többsége kötelezheti a kisebbséget, hogy a helyes ár (feltételek) elérésére vele megegyezésre lépjen. A többség miként való megállapításának módzatait bármely érdekelt kérésére az illető árucikkre s foglalkozási csoportra a kartelhivatal állapítja meg.

3. §. A kormány közérdekből elrendelheti, hogy a helyes ár elérésére termelők, fogyasztók vagy közvetítők s pénzüzetek önmaguk között vagy egymással megegyezésre lépjenek s amennyiben az esetről-esetre megadott határidőn belül a megegyezés létre nem jönne, annak feltételeit kötelezően megállapíthatja.

Ily intézkedésről a kormány, indokainak közlése mellett, az országgyűlésnek haladéktalanul jelentést tenni tartozik.

4. §. Kényszer esetén — akár a többség, akár az állam kényszeréről van szó — a megegyezésben résztvevők jogainak s kötelezettségeinek arányát, megegyezés hiányában, melyre kellő idő engedélyezendő, a kartelhivatal állapítja meg.

5. §. Megegyezés fennállása alatt keletkező újabb érdekelt a megegyezésbe felveendő s tartozik a megegyezéshez csatlakozni, amennyiben az az illető többséget képviseli, amit kétség esetén a kartelhivatal állapít meg. Az illető oly arányban részesítendő a jogokban és köteleességekben, amely arányban áll teljesítőképessége az illető ágban az addigi szervezett összteljesítőképesség kihasználásához a szervezet megalkotása óta. Meg nem egyezés esetén a kartelhivatal dönt.

6. §. A kormány felhatalmaztalak, hogy kartel fennállásának idejére s esetére az illető árucikk termelésének, gyártásának vagy forgalombahozatalának, illetve foglalkozásnak megkezdését engedélyhez kösse és megtilthassa. A kormány e jogával nem fog élhetni oly esetben,

a) mikor valamely árucikkből még behozatal van, mely a belföldi fogyasztás 10%-nál többet tesz;

b) míg a belföldi termelés a fizetőképes fogyasztást a helyes áron kellő minőségben nem tudja kielégíteni;'

c) míg a termelés mikéntje a belföldön nem mozog a megkövetelhető színvonalon.

A kormány minden tilalomról haladéktalanul jelentést tesz az országgyűlésnek.

7. §. Helyes árak tekintendő a külföldi árunk belföldi ára, elvámolva, a fogyasztás helyén, hacsak

a) ez a külföldi ár nem gyilkos (dumping) ár, vagy az (vámval együtt) igazolhatóan a belföldi átlagönköltség alatt van a belföldön való termelés mellett;

b) a külföldi ár nemzetközi megegyezés folytán nem indokolatlanul magas ár;

c) az áru vagy foglalkozás természeténél fogva, vagy törvényes intézkedés következtében a külföldi ár mérvadó nem lehet.

Ily esetekben a helyes ár az átlagönkéntes s polgári hasznon épül fel, de a végső fogyasztói ár kellő figyelembevételével. Az egyezmények által szabott árak a kormány panaszára megvizsgálandók. Helyességüket illetőleg a kartelhivatal mellett felállítandó árbíróság dönt.

Az árbíróság három tagból áll, kik közül a legidősebb elnököl, ha egyéb megegyezés nincs. A tagokat azon 10 kiküldött között sorsolja ki a kartelhivatal, akit — kettőt-kettőt — az Országos Mezőgazdasági Kamara, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, a Gyáriparosok Országos Szövetsége, a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület évente e célra kiküld; mindamellettt úgy, hogy a bíróság egyes tanácsaiban ugyanaz az érdekképviselő két taggal ne legyen képviselve.

Amennyiben e bíróság a panaszlott árat túlmagasnak vagy túlalacsonynak tartja, a kartelhivatal az illető egyességet az ár csökkentésére vagy felemelésére szólítja fel.

Ha az illető egyesség a felszólításnak haladéktalanul eleget nem tesz, vagy haladéktalanul fel nem oszlik, amihez joga van, a kartelhivatal az ügyet a kartelbírósághoz teszi át (10. §.), mely a 8. §. utolsó bekezdésében foglalt szankciókkal élhet. A felosztás tényét a kartelhivatal egyes részesekek kiküldendő biztosokkal ellenőriztetheti.

8. §. Az olyan megegyezés, akár szóbeli, akár írásbeli, akármilyen a terjedelme, vagy a résztvevők száma, mely csupán belföldi között kötött, a kartelhivatalnak a szöveg betérjesztésével bejelentendő, mely azt lajstromozza s a lajstromozás tényét a hivatalos lapban közzéteszi.

Oly megegyezés, mely külföldivel terveztetik, megkötés előtt terjesztendő be a kartelhivatalhoz, mely a kormány megkérdezése után a közérdek szempontjából dönt megköthetőségét illetőleg.

Semmi esetre sem engedélyezhető a megkötés oly esetben, ha

a) a megegyezés valamely oly harmadik állam gazdasági kárát célozná vagy eredményezné, illetve gazdaságilag másnál hátrányosabb elbánását tartalmazná, mellyel Magyarország a legtöbb kedvezmény alapján kötött kereskedelmi szerződést és amely a legtöbb kedvezmény záradékát hasonlóan értelmezi;

b) oly állam alattvalóival szándékoztatok a szerződés, melyben a kartel végrehajthatóságát törvény kizárja.

A jóváhagyás alapján megkötött szerződés a kartelhivatalhoz betérjesztendő, mely azt lajstromozza s a lajstromozás tényét a hivatalos lapban közzéteszi.

A törvény életbelépésének napján érvényben levő egyességek, belföldiek s nemzetközies egyaránt, a kartelhivatalhoz betérjesztendők, mely azokat tudomásul vévén, belajstromozza s e tényt a hivatalos lapban közzéteszi.

Oly kartel, mely szerződését, vagy annak valamilyen részét vagy pótlását a megkötés után haladéktalanul be nem terjeszti, vagy nemzetközi szerződésben résztvesz előzetes jóváhagyás nélkül, kihágást követ el, mely felett a kartelbíróság (10. §.) dönt. A kartelben résztvevők utolsó naptári évi forgalmuknak 10%-a erejéig megbírsághozható; ezenfelül a kartel felbontására kötelezhető, amit a kartelhivatal az érdekeltség bármely tagjához kiküldendő biztosok révén ellenőrizhet.

9. §. Amennyiben valamely egyezmény hatalmával visszaélés — kivéve

az árat (feltételeket), miről a 7. §. intézkedik — s ezt valamelyik miniszterium a kartelbírósnál (10. §.) panasz tárgyává tenné, a kartelbírósnak az ügyet megvizsgálja. Amennyiben megállapítaná a visszaélés tényét, rövid záros határidőt ad a visszaélés megszüntetésére; ha e határidőn belül a visszaélés meg nem szűnik, vagy megszűnván, a kartel tartama alatt megismétlődik, ugyanazok a szankciók érvényesíthetők, mint a 8. §. utolsó bekezdésében felsoroltak.

10. §. A kartelbírósnak elnökét a kormány nevezi ki a kúriai tanácselnökök sorából. Tagjait — kettőt-kettőt — a földművelésügyi s népjóléti m. kár. miniszterek nevezik ki évről-évre. A bíróság az elnökkel együtt háromtagú: a két tagot aliat tag közül sorsolja ki esetről-esetre a kartelhivatal.

11. §. E törvényben megállapított hatáskörrel kartelhivatal állítatik fel, melynek főnökét államtitkári rangban az államfő a kormány javaslatára nevezi ki. A hivatal alkalmazottait a főnök javaslatára a m. kir. miniszterelnök nevezi ki.

A hivatal költségvetését a miniszterelnökség költségvetésén belül állapítja meg az országgyűlés.

12. §. A kartelekkel egyenlő megítélésben részesítendőek a tényleges egyedáruságok, amennyiben nem az állam tulajdonát képezik, valamint az egységékel egyenlő jelenségek, még ha egység nélkül is jönnek létre.

13. §. E törvény végrehajtásával a m. kir. kormány bízatak meg.

INDOKOLÁS.

A politikai, társadalmi s gazdasági életben egyre erősebben érvényesül az individualizmus ellenhatásaképpen valamely szervezkedésre hajtó erő. Ennek egyaránt megnyilvánulásai az egyre tagozódottabb érdekképviseleti szervezeti, a szövetkezeti mozgalom terjedése, az önkormányzati gondolatnak erősödő védekezése a nemzetet egyedekre bomlasztó bürokratikus központosítás ellen; ennek megnyilvánulása a kartel is. Messze vezetne itt fűrkészünk ez irányzat okait: túlnépesedési jelenség lehet, de mindenesetre bizonyítéka egyszersmind az egyén magárahagyottsági érzésének is, akit — bármily hű hazafi — nem elégít ki az állam misztikus egységében való összetartozás érzése, melynek gyakorlati kifejezése az adó; ezért szövetkezést keres sorsának vagy eszmevilágának közelebbi, érzékelhető társaival. Ez irányzattal, e ható erővel, mint ténnyel kell számolnunk, sőt, felfogásunk szerint, mint örvendetes ténnyel.

Ez újabb rendi szervezkedés nagy ellenszenvet keltett s kelt ma is; nem éppen azért, mert a szabadság elvével ellenkezik, hiszen a szabadság elve az egyesülés szabadságát is hirdeti, bár fél az egyesüléstől. A nyugtalanság főoka abban rejlik, hogy egyes társadalmi csoportok, érdekkörök, rendek szervezkedése megelőzte és megelőzi másokét s ezért az érintkezésben egyenlőtlen hatalmak állottak egymással szemben. Mily nagy „elvi“ visszatekintést szült a munkaadóknál a munkások bérkartelje — a szakszervezet — mindaddig, amíg a munkaadók bérkartelje nem létesült. A szervezkedési foknak é különbségei oly hatalmi különbségeket eredményeztek, melyek a közérdeknek is súlyos kárára lehetnek. Ez az oka a „kartel“ nevét kizárólagosan bitorló gyáripari áregységek népszerűtlenségének is: a velük szembenálló félnek — legyen az szállítójuk vagy vevőjük — szervezetlensége valóban csábít a túlhatalom érvényesítésére.

Hiszen minden hatalomnak élettörvénye, hogy terjeszkedésre törekszik, amíg elég erős ellentállásra nem talál; s ez ellentállás a legkritikább esetben

a hatalom birtokosának bölcs önmérséklete. Rendszerint külső hatalomnak kell a hatalommal szemben gátat állítania. Elmúlt nemzedékek véleménye szerint az idők folyamán a társadalom önmagából termeli ki mind ama ellenhatalmakat, melyek kiegyensúlyozzák — amennyire a folyamatot képező történelemben egyensúlyról szó lehet — a társadalmi erőket; azért mégis helyesebbnek tartjuk, hogy addig, amíg ez megtörténik, az állam szerepeljen, mint kiegyensúlyozó.

De csak másodlagosan. Az államnak nem az a szerepe, melyet a liberalizmus szánt neki, hogy mint „éjjeli őr“ tétlenségben nézze az eseményeket, csupán az élet és tulajdon szentségét védvén; az sem a szerepe, hogy minden tevékenységet kisajátítson, amint azt a szocializmus óhajtja; hanem az a hivatása, hogy a helyes vagy kikerülhetetlen fejlődést támogassa; ha szükséges, az egyensúly érdekében alkotólag vagy kezdeményezőleg beavatkozzon; a társadalom egyes részeinek tevékenységét összhangba hozza a közérdekkel; cselekvésre kész tartalék s hézgapótló legyen. Az elsődleges szerep azonban legyen a társadalomé.

Ez a gondolat a törvényjavaslat alapgondolata. Megengedettnek mondja a kartelszerződéseket, amelyek a helyes árra vonatkoznak; a többségnek jogot ad a kisebbségnek a kartelbe való beleszorítására; az államnak jogot ad kényszerkartelek létesítésére, amit a háborúban kiadott s azóta hatályát veszített 2.652/1918. M. E. sz. miniszteri rendelet is megadott.

A karteleken mezőgazdasági s ipari termelők, fogyasztók, kereskedők s bankok ár- és feltételegyezményeit egyaránt érti a javaslat; nem különböztet közöttük az eszközök szerint sem, mellyel céljukat, a helyes árat, el akarják érni, tehát valamennyi kartelfajta tiszta árkartel, rayonirozási kartel, quotakartel, stb. — beletartozik s a kartelben résztvevők számát vagy a kartel tartamát illetőleg sem állít feltételeket.

A mezőgazdasági termelőknek e javaslat egyszersmind biztatásképen is szolgálhat; egész sora van a terményeknek, melyek egységnek megkötésére alkalmasak, egység hiányában pedig a vevők — gyakran kartelált vevők — kényének van kiszolgáltatva a mezőgazdasági termelő. Ilyenkor azután a kartelben való szervezkedést egyáltalában elítélik és az állam büntetőhatalmát hívják, a helyett, hogy szervezetet állítanának szembe szervezettel. Ugyanez érvényes a fogyasztóra. Ne felejtjük el, hogy fogyasztó nem csupán a kész termény elpusztítója; hanem minden termelő, minden közvetítő egyszersmind fogyasztó is. A szénkartel vagy vaskartel esetleges túlzásai ellen jobban véd a szénnek vagy vasnak szervezett beszerzése, mint a megtorló intézkedés. De a legsajátosabb értelemben vett fogyasztók szervezete sem ábránd, hanem már alakulóban levő valóság. Természetes, hogy a helyes ár szabálya éppen annyira áll a vevőre is, mint az eladóra; mindkettő egyaránt hajlandó hatalmával visszaélni s a fogyasztó „uzsorája“⁴ — ha teheti — semmivel sem marad a termelő „uzsorája“ mögött.

Az állam — a javaslat szerint — nemcsak avval óhajtja elősegíteni a társadalom gazdasági szervezkedését, hogy a többségnek s önmagának jogot ad a szervezési kényszerre, hanem avval is, hogy a túltermelés ellen is megvédi a szervezetet. A túltermelés vagy túlközvetítés a helyes szintről leszorítván az árakat, csökkenti az alkalmazottak jövedelmét, a tőkeképződést, a szociálpolitikai teherbíróképeséget s ez éppen olyan veszélye az ország gazdaságának, mint a túlzottan magas ár s az államnak éppen annyira kötelessége s érdeke küzdenie az indokolatlanul alacsony ár ellen. A fogyasztó múltó örömet, hogy értéken alul vásárolhatott, mihamarabb felváltja az ország keserű érzése, mely a helytelen árak folytán gyengülő vagy pusztuló gazdasági egyed fogyasztóképeséget nélkülözni kénytelen.

Az államnak a fogyasztóképességet pedig legalább annyira kell védenie, mint a fogyasztót. Amint ez megvédendő a helyes ártól felfelé, úgy a tér* melés és közvetítés megvédendő a helyes ártól lefelé. Ezt a javaslat nemcsak avval óhajtja elérni, hogy a fogyasztó szervezetek megállapította árat is panasz esetére az árbírószág elé utalja, hanem avval is, hogy túltermeléstől, illetve túlközvetítéstől szükség esetén megvédi az érdekelteket.

Az egész gondolatmenet forgópontja: a helyes ár. Ennek érdekében engedi meg, sőt sietteti e javaslat a szervezkedést, ennek érdekében akarja a túltermelést megakadályozni. Mintha már hallanék az érdekelt szkeptikusok karát, amint fölényes mosollyal a helyes ár megállapításának lehetlenségét hirdetik. Talán középkort is emlegetnek: de ezt bóknak vennők. A helyes ár erkölcsi és gazdasági követelmény egyaránt; a laesio enormis még az individualista római császári jogban is helyet foglalt, igaz, hogy túlságos lehetőségeket hagyván a visszaélések megtorlatlanságának. A helyes ár gondolata semmiképen sem új s nem is vitatható. A középkor „helyes ár“-politikáját megszüntette a szabad verseny által állítólag kialakuló helyes árnak gondolata; de amikor egyoldalú szervezkedések a szabad versenyt megszüntetik, a helyes árnak valami módon való ellenőrzése újra időszerűvé s szükségessé válik. De hát „keresztülvitelében“ van állítólag probléma: bár kétségtelen, hogy a termelési viszonyok ismeretében minden árnak megállapítható a helyes ára. A törvényjavaslat azonban a beavatkozás feladatát a panasz esetére korlátozza; s akkor is elfogadja helyes árnak — a felsorolt kivételekkel — a külföldi versenyárat belföldön, mert számolni akar, amennyire a közérdek engedi, a „szabad“ árképződés lelkekben megrögzött elvével, melyet még a szervezetek is unos-untalan hangoztatnak. Csupán akkor van tehát a helyes árnak sajátos megállapításáról szó, ha a külföldi ár zsinórmértéke — a felsorolt esetekben — nem alkalmazható.

A külföldi ár zsinórmértékül való elfogadása a vámok teljes kihasználásának megengedését jelenti. Ez némelyek szemében vitás lehet; akik a vámokban nem — mint e javaslat — termelési költség-kiegyenlítést, hanem egyszerűen a külföldi termék távoltartásának eszközét látják, bizonyára helytelenítik, hogy a „helyes“ ár az egész vámot tartalmazhassa. Mi a vámokban csak költségkiegyenlítést látunk, s azok kihasználásában az állam — a vámokban kifejezett — akaratának végrehajtását helyeseljük. Ha valamely vámtarifa egynémely tétele a kiegyenlítésnél nagyobb védelmet s evvel esetleg indokolatlan nyereséget juttat az érdekelteknek, — ami mai vámvédelmünknel csak tévedés lehet — ám változtassa meg a kormány; a fennálló vámok kihasználhatóságának jogához (talán kötelezettségéhez) felfogásunk szerint szó sem férhet.

A helyes ár s helyes feltételek védelmét a javaslat gazdasági szakférfiakból összeállított árbíróságra bizza. E bíróság kétségtelenül meg tudja állapítani a külföldi árat, s ha szükséges, az önköltségen felépült árat. Ez utóbbinál természetesen nem fogja követelni a kartelek ármegállapító gyakorlatát, mely — ha teheti — a legkedvezőtlenebb viszonyokra építi fel az árat s így a kedvezőbb feltételek mellett termelőnek aránytalan nyereséget juttat; az árbírószág, a javaslat szövegének megfelelően, az egységben egyesültek termelési vagy közvetítési költségeinek átlagából fog kiindulni.

Az így megállapított árat azonban kötelezővé teszi a javaslat a kartelre. Egyetlen módja van ennek eleget nem tennie: ez a kartel felbomlása. Ez esetre bizonyára még kedvezőtlenebb árakat fog eredményezni a verseny.

A javaslat ezen felül még két irányban védi a köz érdekét. Egyrészt azzal, hogy azon esetleges hatalmi túltengéseket, melyek az ár és a szállítási feltételek helytelen megállapításán kívül lehetségesek, a kartelbírószág

elé utalja, másrészt azzal, hogy a nemzetközi kartelek megkötését engedélyhez köd.

Ez utóbbi elvben magyarázatra alig szorul. Az ország gazdasági politikájával merő ellentétben állhat a tervezett megegyezés, bár az érdekeitek anyagi érdekeit teljes mértékben kielégítheti. Így pl. esetleges üzembeszüntéseket vagy területi korlátozásokat tartalmazó egységekre gondolunk, melyek népesedési vagy honvédelmi szempontból a közérdekkel homlok-egyenest ellenkezhetnek. Természetes tehát, hogy az állam megkötése előtt óhajtja megbírálni a tervezett szerződést.

Újítás jellegével bír talán valamely más állam érdekének megóvását a tervezett formában törvénybe foglalni, de saját magunk érdekében áll az ily kezdeményezés. A nemzetközi kartelek darabonként kivesszik az államok szuverenitási köréből a gazdaságpolitikát s ma az államok ily ténykedésért nem felelnek. Ebből a veszélyekkel terhes helyzetből már a genfi gazdasági világkonferencia is keresett kivezető utat, de a számtalan érdek csatátare nem volt alkalmas az eszmék érlelésére. Nyilvánvaló, hogy a helyes megoldás abban az irányban fekszik, hogy a nemzetközi kartelek nem lehetnek ellentétben az illető államok kereskedelempolitikájával. Ha tehát valamely állam egy másikkal a legtöbb kedvezmény viszonyában áll, ami annyit jelent, hogy nem fog vele rosszabbul bánni, mint bármely más állammal, akkor alattvalóinak sem legyen szabad harmadik állam alattvalóival oly szerződést kötnie, mely a legtöbb kedvezményes többi állam alattvalóival hátrányosabban bánik. Vájjon, ha a magyar mezőgazdaság részt venne oly világgringben, mely Ausztria kiéheztetését tűzné célul, összeférhet-e ezzel Magyarország és Ausztria között a legtöbb kedvezményes szerződés? Szabad lehet-e, hogy ily esetben a magyar vagy más kormány vállat vonva ezt a magánérdekeltség ügyének mondja, melyre befolyást gyakorolnia nincs módjában? A javaslat a megoldásnak egy módját tartalmazza; ez valamely legközelebbi gazdasági konferencián megbeszélés tárgyát képezhetné s megfelelő változtatásokkal nemzetközi munkás megegyezésekre is kiterjeszhető volna.

A kartelekkel egyenlő elbánásban kell részesíteni a hatalmi szempontból egyenlő monopóliumokat, egyszersmind az olyan egységes ár- s feltételekialakulásokat, melyek egység nélkül jönnek létre, mint pl. közös eladási helyeken. Az utóbbi ugyancsak e javaslat formai kijátszásának is elejét akarja venni.

KORNFELD MÓRIC.